افغانستان آزاد – آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نباشد تن من مبـــــاد بدین بوم و بر زنده یک تن مــــباد
همه سر به سر تن به کشتن دهیم از آن به که کشور به دشمن دهیم

afgazad@gmail.com www.afgazad.com

تاریخی	Historical

ليکوال: سيد محمد فضل الله بخاري
ژباړن: زاهد خليلي
۰۳ نومبر ۲۰۱۴

لومړۍ نړيواله جګړه

(د انساني تاريخ د لومړی وحشي جګړې له عبرته ډک تاريخ)

٤

د مرکزي هېوادونو حالات

په اسلامي نړۍ کې د ملوک الطوائفی او نا اهلی په وجه نړيوال مشرتوب د څوارلسمي زيږدي پيړی د پای څخه وروسته د اروپا په طرف روان وه، بيا انګلستان په اروپايي قومونو کې د ټولو څخه ځيرک او ځواکمن قوم وه، پراخه حکومت يې ختيځ او لويديځ طرف ته غځيدلی وه، د لويديځو قومونو د پراختيا غوښتني هغه تحريک چې غوښتل يې د نړۍ په ښو هيوادونو کې واوسيږي، نور د پای مرحلي ته نږدې وه، د اروپا زياتو خلکو د امريکا لويي وچې ته هجرت کړی وه، اروپايي قومونه په نويو نيول شويو ځمکو باندې د ولکې د ټينګولو لپاره د يوه بل سره په جګړه کې وه، دا هغه تاريخي شيبه وه، چې د تاريخ مطالعه کوونکي د نړۍ په مشرۍ کې يو تغير په خپلو سترګو ليده.

لومړی نړيوالي جګړې د نړۍ په افق باندې يو نوی پېل رامنځته کړ، د نړۍ مشري داسي يوه هيواد ته ورسيده، چې د اوو بحرونو اخوا په کې اروپايي مهاجر اوسيدل، په جغرافيايي لحاظ يې دا برتري درلوده، چې شاوخوا يې د اسيايي او اروپايي هيوادونو په شان جنګي هيوادونه پراته نه وه او دغه هيواد ته په بشپړ ډول هغه وسائل او حالات برابر وه، چې کوم قوم يې د مشرۍ لپاره بايد ولري او دغه هيواد د امريکا متحده ايالات وه.

د اروپا په لويه وچه کې انګلستان، فرانسه، جرمني، پروسيا، استريا، هنګري او روسيه او سربيره پر دې عثماني ترکان هغه دولتونه وه، چې د خپل شان و شوکت د ښودلو لپاره يې ملا تړلي وه، د يوه کمزوري د بل ځواکمنتوب ګڼل کيده، اروپا ټوله اتلسمه پيړۍ په همدې حالاتو کې تيره کړه.

قومي تعصبونه، حب الوطني، نسلي برتري، پخواني مسائل او جګړې د نورو زياتو جګړو او کشمکشونو عوامل وه، په نويو ځمکو ولکه او د زياتو نه د زياتو ځمکو لاسته راوړل، وسله، فوځ او نوې جنګي تجربې، دا هغه عوامل وه، چې د اروپا امنيت يې د ګواښ سره مخ کړی وه.

انګلستان د ډېرې مودې څخه د نويو ځمکو په نيولو کې مخکښه وه، سوداګريز مارکيټ يې په ټوله کې نړۍ کې موجود وه، د سوداګرۍ ټول انحصار يې په بحري بندرونو باندې وه، په سوداګريزو لارو باندې يې د خپل ستر او قوي فوځ په واسطه کنترول ترلاسه کړی وه.

که له يوې خوا انګلستان زياته توجه د خپل بحري فوځ ځواکمنيدو ته اړولي وه، بلخوا جرمني او روسيي خپل ځمکنی فوځ په مسلسل ډول زياتوه، د نولسمي پيړی په نيمايي کې د اروپا حالت په چټکی سره تغيير وکړ، په ۱۸۸۲ ز کال

کي جرمني د استریا-هنګري او د ایټالیي سره دري ګونی تړون لاسلیک کړ، چي په دې سره یي په سیمه کي فرانسه بیخي یوازې کړه.
په اروپا کي د جرمني اغېز د بسمارک د ښي سفارک کارۍ او د نه پراختیا غوښتني فکر په وجه زیات شو، دغه حالت انګلستان ته د تشویش وړ وه، انګلستان غوښتل، چي د جرمني د نړیوال ځواک د کیدو په مخ کي بند واچوي، تر څو نړیواله مشري د انګلستان په لاس کي پاتي شي؛ خو بلخوا فطري جذبې جرمنیان مجبوره کړي وه، تر څو خواري او محنت وکړي او د نړیوال ځواک په توګه رامنځته شي، همدغه تعصب انګلستان مجبوره کړ، چي نوې سیمي ونیسي، جګړې وکړي، د فرانسي ملاتړ وکړي او په هر ډول چي وي د جرمني د پرمختګ مخه ونیسي.
وړاندې مو د متحدینو حالات مطالعه کړل، دلته به مناسبه وي، چي په لومړۍ نړیواله جګړه کي د متحدینو د مخالفو ځواکونو یعني مرکزي ځواکونو(هیوادونو) حالات هم په لنډ ډول مطالعه کړو.

جرمني

د ۱۸۷۰ ز کال نه وروسته جرمني د اروپا د یوه قوي هیواد په توګه رامخته شو، په ۱۸۷۱ ز کال کي د اټووان بسمارک په تاکلو سره د جرمني په سفارتي اړیکو کي ښه والی رامنځته شو، جرمني د اروپا په مرکز کي پروت وه؛ ځکه نو د ټولي اروپا د توجه مرکز ګرځیدلی وه، څلورو خواو ته یي پرتو هیوادونو په یو ځای کیدو سره کولای شول، چي جرمني کمزوری کړي.
بسمارک همدي حالت ته په کتو سره دوه مهم سفارتي او پالیسي جوړونکي کارونه وکړل، لومړی دا چي د دري ګوني اتحاد په واسطه یي د استریا-هنګري او ایټالیي سره دفاعي تړون لاسلیک کړ، په دې ډول اوس د جرمني دښمنان یوازې فرانسه او روسیه وه؛ خو بحري دښمن یي یوازې انګلستان وه، دویم دا چي د پراختیا غوښتني فکر یي بیخي پرېښوده او نورو اروپایي هیوادونو ته یي داسي ښکاره کړه، چي جرمني غواړي د یوه قوي هیواد په توګه رامنځته شي، چي د نورو هیوادونو د پرمختګ ملاتړی به وي.
په ۱۸۹۰ ز کال کي جرمني د خپلو سفارتي اړیکو په واسطه د اروپا په مرکزي ځواک باندې بدل شوی وه، جرمني د خپلو هم عصره حکومتونو برعکس د پخواني نظام په واسطه ځواکمن شوی وه؛ خو نور هیوادونه د نوي جمهوري نظام په واسطه د پرمختګ په لاره روان وه، دغه کار د جمهوري نظام لرونکو هیوادونو لپاره د تشویش وړ وه، په همدې کال د بسمارک او د جرمني د قیصر(دویم ویلیم) تر منځ د اختلافاتو په پایله کي بسمارک استعفاء ورکولو ته مجبور کړای شو؛ خو جرمني د لومړني وروسته پاتي حالت څخه بهر شوی او د پرمختګ په لاره روان وه.
په ۱۸۹۱ ز کال کي د روسیي څخه یو وفد جرمني ته راغی، تر څو دفاعي تړون بیا د سره نوی کړي، جرمني هغوی ته د دري ګوني اتحاد سند ور وښود او د روسیي سره یي د دفاعي تړون د لاسلیکولو څخه بخښنه وغوښته، ویي ویل، چي دري ګونی اتحاد او ستاسو سره دفاعي تړون به په یوه وخت د یوه بل پر ضد وي، دا هغه ستره غلطي وه، چي د جرمني نوی حکومت یي مرتکب شو، روسیي فرانسي ته مخ وروګرځاوه، دواړه هیوادونه د جرمني د ځواک څخه په ویره کي وه او د خپل ځان په اړه د جرمني د ارادې څخه هم خبر ول، په ۱۸۹۴ ز کال کي دواړو هیوادونو اتحاد رامنځته کړ، د بسمارک برعکس دویم ویلیم د پراختیا غوښتني فکر درلود، داسي نه شو ویلای، چي بسمارک بیخي د پراختیا غوښتني فکر نه درلود؛ مګر د هغه وخت حالات یي په نظر کي نیولي وه او دا یي درک کړې وه، چي د پراختیا غوښتني د پالیسۍ په پایله کي به د جرمني پرمختګ او حتی وجود به یي د خطرې سره مخ شي؛ ځکه نو بسمارک د پراختیا غوښتني لپاره کوم ښکاره اقدام نه وه کړی.

د جرمني د پراختيا غوښتنې د ارادې دوه وجې وې، لومړی دا چې دويم ويليم دا درک کړی وه، چې د اوسنيو ځواکمنو د ځواک د ماتولو لپاره بايد جرمني دومره ځواکمن شي، چې د اوسنيو ځواکمنو هيوادونو په ځواک کې تغيير راوستل شي او د دومره ځواک د ترلاسه کولو لپاره وسائلو ته اړتيا ده، دويم دا چې د جرمني د پرمختګ يون په اروپا نه بلکې په ټوله نړۍ کې په چټکۍ سره روان وه، په نفوسو کې مناسب زياتوالی، صنعتي، کيمياوي او بريښنايي پرمختګ، دويم ويليم ته دا باور ورکړی وه، چې کولای شي د نړۍ نور ځواکمنو هيوادونو او دښمنانو ته نيغ وګوري.

د همدې جذبې په وجه جرمني په ۱۸۹۸ ز کال کې د بحري بيړيو په زياتوالي باندې پيل وکړ، د بحري ځواکونو د قومندان (ترپر) په وخت کې جرمني د شپږم نمبر نه دويم نمبر ته راغی، مخکې د جرمني نه يوازې روسيې او فرانسې ويره درلوده، اوس انګلستان هم د بحري ځواک په ډېريدو سره د جرمني نه په ويره کې شو، انګلستان مجبور شو، چې د فرانسې سره خپل ټول اختلافات پريږدي او د جرمني ضد تړون ورسره لاسليک کړي.

د بحري ځواک د زياتولو يوه وجه دا هم وه، چې جرمني د ځانګړو سياسي حالاتو په نظر کې نيول سره، خپل ځمکنی فوځ کموه، د دفاعي بوديجې زياته برخه يې د بحري ځواک د پياوړې کولو لپاره ځانګړې کوله، بلخوا شاوخوا ته يې دښمنان هم زياتيدل، د ايټاليې او رومانيې سره هم سفارتي اړيکې چندان ښې پاتې نه وې.

اوس به د ۱۴-۱۹۱۳ کلونو حالات په لنډ ډول وڅيړو.

□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□

په ۱۹۱۴ ز کال کې په جرمني کې د قيصر(دويم ويليم) حکومت وه، کانسلر(لومړی وزير) يې **تهيوبيلډوان هال ويګ** وه، چې سلطنتي کارونه يې سرته رسول، د فوځ مشر يې **هيلميتهـ وان مولټګ** وه، د جرمني ايوان بالا(پارلمان، باندسټريټ) ته د ولاياتو او ښارونو څخه نمائنده ګان ټاکل کيدل، د ټيټ ايوان(رايشتاګ) لپاره به نماينده ګان د عمومي رايو لخوا ټاکل کيدل، کانسلر به د پاچا لخوا ټاکل کيده او په خپله خوښه به يې وزارتونه ويشل.

په ۱۸۹۰ ز کال کې د بسمارک په استعفاء سره، په کورنۍ او بهرنۍ پاليسی کې توازن له منځه ولاړ، د کانسلر په تغيير سره پاليسی هم تغيير کاوه، د بسمارک جوړ شوي اصول له پامه وغورځول شول، کانسلر به د قيصر په حکم ټاکل کيده، کانسلر به د **پروسيا** او **ليوتهرن** د اشرافو څخه وه، په دې ډول کانسلر به د ځمکوالو په ګټه پاليسۍ جوړولې او د ټيکس زيات بوج به يې د مزدورانو او بزګرانو په اوږو باندې اچوه.

د جرمني پوهنتونو د هيواد په پرمختګ کې مهم رول لوبوه، په جرمني کې د سواد کچه د ټولې اروپا د هيوادونو څخه لوړه وه، څو مسلکي تعليمي اداری جوړې شوې وې، چې د هغه ځای څخه صنعتي او تخنيکي مهارتونه ټولنې ته ليږدول کيدل، د جرمني د فوځ څخه په ۱۰۰۰ کې يو يې بې سواده وه، په دې ډول د جرمني په پرمختګ کې لوستي مزدور، انجينر، دوکاندار، مدير او نورو ستر رول درلوده.

د جرمني يوازې څلويښت سلنه خلک په کليو کې اوسيدل، د جرمني د چټک صنعتي پرمختګ په وجه د جرمني د هيواده بهر تلونکو مهاجرينو شمېر ډېر کم وه، په ۱۸۸۰ ز لسيزه کې په مجموعي ډول ۱۳۰۰۰۰ کسانو هر کال هجرت کاوه؛ خو د کار د پيداکيدو په وجه په ۹۰ لسيزه کې دا شمېر د کال ۲۰۰۰۰ ته راکم شو، جرمني د زيات ښاري نفوس په درلودلو سره هم په زراعتي توليد کې زياتوالی ليدل کيده.

په ۱۹۱۴ ز کال کې د جرمني نفوس ۶۷ ميليونه وه، په نفوسو کې مسلسل زياتوالی او صنعتي پرمختګ، کيمياوي او بريښنايي پرمختګ د جرمني د عمومي پرمختګ او خوشالی لامل وه، تير کال چې د کار په پيداکيدو کې زياتوالی راغلی وه، ټول جرمني خوشاله وه، په عامو خلکو د حب الوطنی جذبه ډېره زياته وه، جرمني قوم په خپل جرمنوالي باندې وياړ کاوه او متحد جرمني يې د ملي وياړ نښه وه.

جرمنيانو هم لکه د جاپانيانو غوندي په خپل تمدن باندي ناز کاوه، دا د راتلونکي وخت هغه څواک وه، چي اوسني نظام ته يي چلينج ورکولای شو، د ۱۸۹۰ ز کال نه وروسته يي د پراختيا غوښتني جذبه زياته شوې وه، همدغه هغه جذبه وه، چي جرمني کانسلر **هال ويک** په ۱۹۱۴ ز کال کي د ډېر جذباتي کيدو په پايله کي داسي وويل: هر چا ته چلينج ورکوو، د هر چا لاره به تعقيبوو او ددې لارې په اوږدو کي به هيڅوک کمزوری نه ګڼو.
د جرمني مشران د روسيي د زيات پرمختګ نه په ويره کي وه، جرمني د اروپا د لويي وچي بهر پرمختګ نه شو کولای؛ نو د اروپا د لويي وچي دننه يي د پراختيا غوښتني په اړه فکر وکړ.

□□□□□ □□□□□□□□

په ۱۹۱۴ ز کال کي د جرمني اقتصادي حالت د ۱۸۹۰ ز کال په پرتله دوه درې برابره مستحکم شوی وه، جرمني د پخواني حکومتي نظام يوازينی هيواد وه، چي صنعتي استحکام يي درلود، په دې وخت کي د روسيي او فرانسي نه ډېر مخکي وه او په ځينو برخو کي يي انګلستان هم وروسته پريښی وه، په ۱۸۷۰ ز کال کي د انګلستان د فولادو توليد دوه ځلي د جرمني نه زيات وه؛ خو په ۱۹۱۴ ز کال کي جرمني د انګلستان نه دوه ځلي زيات د فولادو توليد کاوه، د فولادو توليد په دې وخت کي په جرمني کي ۱۷.۶ ميليونه ټنه وه.
په ۱۹۱۳ ز کال کي د جرمني د ملي توليد ۶۰ سلنه صنعت جوړوه، په جرمني کي د قوي ماشينونو د جوړولو څو فابريکي موجودې وې، چي په ۱۹۱۱ ز کال کي په کي ۱۳.۲ ميليونه مزدورانو کار کاوه، په جرمني کي د سيمينز او د ايي ای جي په شان ستري صنعتي فابريکي موجودې وې، چي ۱۴۲۰۰۰ تنو په کي کار کاوه، د جرمني د يوه کس امدن د ۳۵۲ جرمني مارکو څخه ۷۲۸ مارکو ته لوړ شو، د جرمني فابريکي د انګلستان او فرانسي د فابريکو څخه څو ځلي لويي او د لوړې درجي څښتني وې، په کيمياوي صنعت کي د هويچسټ په شان ستري کمپنۍ موجودې وې، چي د جرمني په مجموعي امدن او کيمياوي پرمختګ کي يي ستر رول لوبوه.
د فولادو توليد يي د انګلستان، فرانسي او د استريا- هنګري د فولادو د توليد څخه زيات وه، په ۱۹۱۴ ز کال کي يي د فولادو اندازه ۱۷.۶ ميليونه ټنه وه،
په همدې کال د جرمني د ډبرو د سکرو توليد ۲۷۷ ميليونه ټنه وه، جرمني په شلمه پيړۍ کي د نړۍ په صنعتي بريښنا او کيمياوي پرمختګ باندې پوره واکمن وه، د جرمني د بائر او هويچسټ فابريکو د نړۍ ۹۰ سلنه رنګ توليدوه، د ۱۸۹۰ ز کال په نسبت د جرمني په بهرنۍ سوداګرۍ کي درې ځلي زياتوالی راغلی وه.
جرمني په دې وخت کي د نړۍ په صنعت کي ۱۴.۸ سلنه برخه درلوده، چي د انګلستان نه لږ څه زيات وه.
د لومړۍ نړيوالي جګړې په پيل کي د جرمني مجموعي ملي امدن ۱۲ بيليونه ډالره وه او د يوه کس امدن يي ۱۸۴ ډالره وه، دا هماغه شمېرې وې، چي نړيوال قوتونه يي په ويره او تشويش کي اچولي وه.
د جرمني پرمخ روان اقتصادي پرمختګ او پخوانی سياسي نظام، هغه څه وه، چي جمهوري نظامونه يي چلينج کړي وه، د نوي نظام لرونکي حکومتونه د جرمني ددې حالت څخه په ويره کي وه او دوی په خپلو کي د زياتو اختلافاتو په درلودلو هم د جرمني پر ضد متحد شوي وه.
د ۱۸۷۰ څخه تر ۱۸۹۰ ز کال پوري د بسمارک د اوږد فکر په پايله کي د جګړيز ماحول د رامنځته کيدو مخه نيول شوي وه او ټوله توجه يي پرمختګ ته اړولي وه؛ خو **دويم ويليم** ژر تر ژره د پايلو غوښتونکی وه او د بسمارک د تدريجي ډول نړيوال څواک د رامنځته کيدو لاره يي پريښوده او برعکس لاره يي ونيوله، چي ددې په پايله کي جرمني په سفارتي اړيکو کي يوازې پاتي شو او داسي واخت راغی، چي د جرمني د جګړې ملګري (ايټاليا او رومانيه) هم د جګړې په دوران کي ترې په شاه شول.

جرمني په جغرافيايي لحاظ د اروپا د لويي وچي تقريباً په مرکز کي پروت دی، که د هغه وخت په نخشه باندې ژور نظر وکړو؛ نو داسي معلوميږي، چي جرمني د ځلورو خواوو څخه د خپلو دښمنو ځواکونو لخوا محاصره شوی دی، همدغه حالت ته په کتو سره، بسمارک په ۱۸۸۲ ز کال کي د ښمنانو د کمولو لپاره دري ګونی اتحاد د اسټريا- هنګري سره رامنځته کړ او د هغوی دښمني يې په دوستی باندې بدله کړه، دغه تړون د ۱۸۹۱ ز کال پوری پېټ وه.

په ختيځ کي د جرمني پولي د روسيي ستر سلطنت ته رسيدي، په جنوب ختيځ کي يې اسټريا-هنګري پراته وه، په جنوب کي يې سويزرلينډ، جنوب لويديځ ته يې فرانس، لويديځ ته يې لوګزامبورګ او بيلجيم، شمال لويديځ ته يې هالينډ او شمال ته يې ډنمارک پراته وه.

د شلمې زيږدي پيړی په پيل کي جرمني د ځمکني فوځ په ډېروالي باندې پيل وکړ او فوځ ته يې جبري نيول پيل کړل، ددې لپاره هر جرمني ته اړينه وه، چې څو کاله د جرمني په فوځ کي خدمت وکړي، د فوځي خدمت د مودې د پوره کيدو وروسته به له فوځ څخه لرې کيده، په دې ډول فوځ به د هيواد په دفاع کي مهم رول لوبوه او سربيره پر دې هلته د ځوانانو د تربيي لپاره لوی ميدان هم موجود وه، د اړتيا پر وخت به ددې فوځ څخه د کوچنيو ګروپو په ډول کار اخيستل کيده.

په ۱۹۱۴ ز کال کي د جرمني ځمکنی فوځ په ۲۵ بيلابيلو مرکزونو کي موجود وه، چي ټول شمېر يې ۷۰۰۰۰۰ وه او د ټول جرمني فوځ شمېره ۴۵۰۰۰۰۰ وه.

جرمني په ۱۹۱۲ ز کال کي هوايي فوځ رامنځته کړ، مشرانو يې هوايي فوځ ته دومره ارزښت ورنکړ؛ ځکه يې په هوايي فوځ کي زياتوالی رانه وست؛ خو په ۱۹۱۴ ز کال کي د جرمني سره ۲۴۶ الوتکي او ۱۱ هوايي کښتی موجودي وې.

په ۱۹۱۴ ز کال کي د جرمني بحري فوځ د نړی دويم ستر فوځ وه، په دې وخت کي د جرمني سره ۱۷ نوې ستری جنګي بيړی وې، ۲۰ جنګي بيړی، ۵ چټکي جنګي بيړی، ۷ کوچني او ۱۸ ستر کروزرز، ۳۰ داني پيټرولي اب دوزه، ۱۰ يو بوټس او د ۱۷ نورو يو بوټس په جوړولو باندې کار روان وه.

نوربيا